

A lemez két oldala – szökési mintázatok elemző vizsgálata¹

*A devianciával foglalkozó szociológiai kutatásokat jelentős társadalmi kihívások motiválják: „a társadalmi rend mi-
benlétére, a társadalmi, hatalmi viszonyokban résztvevő szereplők bűnözőként, betegként, másként, kívülállóként,
kirekesztettként történő definiálására, és szimbolikus, vagy éppen nagyon is valóságos társadalmi kezelésére” (Rácz,
2001, p. 8)² számtalan példát találhatunk.*

■ DEVIANCIA, CSAVARGÁS, SZÖKÉS

A deviancia kutatásának két, egymástól gyökeresen eltérő megközelítése ismert. Az első megközelítés a devianciát mint objektív jelenséget vizsgálja. Az ehhez társítható elméletek a társadalmi normákat adottnak veszik, a tőlük való eltérést nevezik devianciának.

„Deviáns magatartásnak nevezzük az ön- és/vagy közveszé-
lyesnek tartott, a többségi társadalom által elítélt és intézmé-
nyes reakciót kiváltó, a mindenkor társadalmi normáktól eltérő
viselkedést” (Rosta, 2007, p. 37.).³ A definíció nyomán ön-
ként adódnak a tanulmányozandó kérdések: mi vezet a deviáns
viselkedéshez, miért marad fenn hosszabb időn át a deviancia,
annak ellenére, hogy szankcionálják, s miként lehet a devianciá-
kat a legeredményesebben csökkenteni, illetve kontrollálni. A
kérdések megválaszolásához, a társadalmi normák vizsgálata,
valamint a normaszegők elkülönítése a releváns módszertan.
Csak ennek talaján lehet interakcióba lépni a deviáns szemé-
lyekkel és minimalizálni tetteik káros társadalmi hatását.

Ez utóbbi megközelítés egyik legnagyobb problémája, hogy
nem veszi figyelembe azt a körülményt, hogy a társadalomban,
egyszerre több, eltérő normával rendelkező csoport él együtt,
valamint azt sem tartja szem előtt, hogy a társadalom ún. „kon-
troll intézményei” nem egyforma valószínűséggel és eredmé-
nyességgel „csapnak le” a devianciákra.

Arról sem feledkezhetünk meg, ami már ebből a rövid felsor-
olásból is kitűnik: bizonyos társadalmi, kulturális háttérrel ren-
delkező személyek, csoportok inkább ki vannak téve a devianciá-
kat sújtó retorzióknak, mint mások.

A másik, a devianciákat szubjektíve problematikusnak tartó
irányzat hívei, az előzőektől eltérő feltevésből indulnak ki. Az
az alapállásuk, hogy az emberek szimbolikus úton kommuni-
kálnak egymással, s ennek során egymást bizonyos típusokba
sorolják, rendezik.

Feltételezik, hogy a deviancia ennek a folyamatnak a tanul-
mányozása révén érthető meg leginkább: az tehát a fontos, hogy

az emberek miért és milyen címkéket adnak másoknak, és az
így kialakított viszonyrendszernek mi lesz a következménye. Az
alapfeltevésből adódnak ezúttal is az értelmezés kérdései: ho-
gyan definiálja az egyén vagy a csoport a devianciát, hogyan
változik ettől a deviánsnak címkézett személy élete, végül min-
dez hogyan hat vissza magára a deviáns-definiálás folyamatára
(Rácz, 2001).

A szökés, csavargás jelenségét a szociológiai szakirodalom
nem tekinti devianciának.

Mégis azt tapasztaljuk, hogy a gyermekotthonokból történő
engedély nélküli távolmaradást a legtöbb esetben a klasszikus devian-
cia fogalmába sorolják. Tehetik ezt, hiszen a jelenség egyaránt
kimeríti az ön és/vagy közveszélyesség, a normáktól való eltér-
és, vagy az intézményes reakció fogalmát. Lényeges sajátossá-
ga ugyanakkor a jelenségnek, hogy kiskorú gyerekekről, fiatal-
ról van szó, akinek a viselkedése csak másodsorban minősül de-
viánsnak, a hangsúly az elsődleges körülményen, a fiatal veszé-
lyeztetettségén van.

A törvény a veszélyeztetettséget a következő módon hatá-
rozza meg:

„Veszélyeztetettség: olyan magatartás, mulasztás vagy kö-
rülmény következtében kialakult állapot, amely a gyermek tes-
ti, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza.”
(1997. évi XXXI. törvény a Gyermekvédelemről és gyermek-
ügyiről, 5. §.)

A gyermekvédelmi szakemberek a veszélyeztetettséget elő-
idéző okokat négy csoportba rendezik, ezek azonban nem önálló,
markáns entitások, ráadásul a tapasztalatok szerint, a devianciát
kiváltó okok az esetek túlnyomó többségében nem külön-külön,
hanem együttesen jelentkeznek. A csoportba sorolást az alapján
végzik, hogy a veszélyeztetettség melyik eleme a leginkább meg-
határozó: a gyermek környezeti okok, anyagi veszélyhelyzet,
egészségügyi okok, vagy saját magatartása miatt válik veszélyez-
tetetté. Ez utóbbi ‘okozati’ csoportba tartozik a gyermekotthonok-
ból való engedély nélküli távolmaradás is. „A gyermek a magatar-
tása miatt válik veszélyeztetetté, ha értelmileg vagy érzelmileg
visszamaradott, gátlásos, szorongó, agresszív, csavargó, alkoholi-
záló vagy drogélvező, és ha kisebb bűncselekményeket követ el.
Azt azonban nagy valószínűséggel lehet állítani, hogy a gyermek-
nek az ilyen típusú magatartásai nem maguktól alakulnak ki.”

(Both, 2003, pp.7-8).⁴

¹ Az elemzés Budapest Főváros Önkormányzatának Gyermek- és Ifjúságvédelmi Ügyosz-
tálya megrendelésére készült, a Fővárosi Módszertani Tegyész Módszertani és Elemző
Szolgálat munkatervében rögzítve 2010 novemberében.

² Rácz József (2001): *Devianciák, Új mandátum*, Budapest.

³ Rosta Andrea (2007): *A deviáns viselkedés szociológiája*, Loisir Könyvkiadó, Budapest
– Píliscsaba.

⁴ Both Emőke (2003): *Bűnözés és gyermekvédelem*, In: *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2003/4.

A deviáns viselkedés és a veszélyeztetettség együttes meghatározásának kétségkívül a legfontosabb kérdése: a felelősségvállalás. A jelenség azonosítása és kezelése szempontjából egyaránt fontos a felelősség megállapítása, ami érthetően rendkívül nehéz. Nem dönthető el például könnyen, hogy egy veszélyeztetett fiatal deviáns viselkedése miatt mennyire tehető felelőssé az őt nevelő (korábbi) személyek, intézmények, vagy az visz közelebb a megoldáshoz, ha az életkori jellemzőkből származó nehézségeket tekintjük a probléma előidézőjének. A gyermekvédelmi gondoskodásban felnövekvő gyerekek deviánsnak minősített magatartása a definíció paradox voltára is felhívja a figyelmet: egy normaszegő családból kiemelt fiatal számára sokszor a normaszegő életforma jelenti a hétköznapi rendet, neki éppen a normának tartott gyermekotthoni szabályok értelmezhetetlenek és követhetetlenek. Ha ezt a logikát követjük, akkor világos, hogy az ilyen fiatalok esetében a szökés nem más, mint a korábbi értékrendhez való visszatérés.

Ugyancsak az értelmezési keretek képlékenysége utal az a körülmény, hogy a gyerekekkel kapcsolatos társadalmi vélekedések, elvárások, a mindenkori gyerekfelfogás tartalma is az adott közösség céljainak és körülményeinek függvényében változik. Megkockáztathatjuk, hogy a gyermekről, a gyermekek társadalmi státuszáról, a gyermeklétről való gondolkodás, röviden a gyermekfelfogás, szignifikánsan különbözik az egyes történeti korokban, más és más a különböző civilizációk és vallások tanítása szerint, de akár ugyanabban a korban, ugyanabban a kultúrában is különböznek az eltérő társadalmi osztályok, csoportok értékítéletei az ideális gyermekképről, a gyermek szerepéről, az elvárt és helyesnek ítélt gyermeki viselkedésről. Az uralkodónak mondott közösségi tapasztalatok, az adott kort meghatározó szellemi irányzatok gyermekfelfogása számottevően alakítja az emberek gondolkodását a helyes viselkedésről, miközben maga az ideális gyermekkép is dinamikusan alakul a környezet anyagi-szellemi változásainak következtében.

Mindezek tükrében elfogadható az a feltételezés, hogy akár egy évtizeden belül újradefiniálhatunk olyan fogalmakat, mint a pubertás kor, a normatív krízis, a deviancia, a speciális szükségletek. Jellemző példaként a kamaszkort emelhetjük ki, hiszen míg korábban a tizenhat, tizennyolc éves korosztály viselkedésének jellemzőit foglalta magába ez a fogalom, addig ma a tizenhárom, tizennégy éves korosztály jellemzése során használjuk. Ehhez hasonlóan, korábban a speciális szükségletű gyermekek meghatározásakor a drogérintettség, mint kritérium szerepelt, ma kevés olyan „normálisan” viselkedő fiatallal találkozunk, aki ne próbált volna ki pszichoaktív szert. Ami pedig a gyermekotthonokat illeti, fontos, hogy egyértelműen kimondjuk: a korábbiaktól eltérő, új kamaszkori igények, szükségletek jelentek meg a fiatalok körében, s ezek kielégítésére egy gyermekotthon nem kínál, nem kínálhat releváns megoldásokat. Már maga az intézmény elnevezése is azt sugallja, hogy gyermekekről, nem pedig fiatalokról, fiatal felnőttekről gondoskodnak a falai között.⁵

⁵ Ez két okból is aggályos. Mindenki gyermeknek minősül, aki 18 évesnél fiatalabb, ebbe beletartozik, hogy életkori és élethelyzethez igazodó gondozásban részesülnek, az utógondozottak számára pedig biztosan nem szerencsés a gyermekotthoni elhelyezés, másrészt nagy baj, ha a védelmükre szerveződött intézmény nem képes adekvát választ adni a felmerülő kérdésekre, és ezt nem is tartjuk problémásnak. (A szerk.)

A csavargás lélektanát a pszichiátriai szakirodalom egyaránt kapcsolja kóros és nem kóros állapotokhoz. Bizonyos pszichés zavaroknál (epilepszia, hisztériás neurózis, encefalopátia) a csavargás, kóborlás az adott betegség tünetegyüttesének része. Enyhébb formában a prepubertás korú gyermekek önállósodási törekvéseként, vagy kalandvágyként értelmezhetjük. Bár az elkóborlás csak játékos formája a csavargásnak, s többnyire a szórakozás céljával történik, ugyanakkor egyfajta szembehelyezkedést is jelez a fennálló normákkal szemben.⁶

A gyermekvédelmi gondoskodásban felnövekvő, valamint az örökbefogadott gyermekeknél a csavargást egyértelműen diszociális tünetként értelmezik. A súlyos traumán átesett személyek ugyanis reaktív depressziós állapotba kerülhetnek, ami rendszeres elszökéshez vezethet, s így alakul ki a kényszeres jellegű neurotikus eltűnés. Ez utóbbi esetben ugyanakkor a gyermek elcsavargása, legalábbis a formális logika szabályai szerint, teljesen normális reakciónak, egészséges személyiségjegyek tekinthető: patológiás választ ad egy patogén helyzetre.

A pszichológiai elméletek a normaszegő viselkedésekről adott magyarázataikban három átfogó irányzatot képviselnek. Vannak, akik a szocializáció folyamatában a pszichológiai, pszichoszociális fejlődés zavaraira helyezik a hangsúlyt, megfogalmazzák az anya felelősségét, hangsúlyozzák a kötődéshiány jelentőségét, a nem megfelelő erkölcsi fejlődést, vagy a szociális tanulás során kialakított rossz mintakövetést.

Mások, a deviáns emberek személyiségjellemzőit kutatva, olyan eltérő sajátosságokat azonosítanak, amelyek megkülönböztetik a deviánsokat a nem-deviáns személyektől. Végül, a harmadik irány képviselői a deviáns viselkedés és a pszichopatológia, a mentális zavarok összefüggéseit kutatják. Általánosságban elmondható tehát, hogy a **devianciákat magyarázó pszichológiai elméletek középpontjában az interperszonális kapcsolatok deficitje áll.**

A deviancia, ezen belül a szökés jelenségének értelmezésekor megállapíthattuk, hogy ez a cselekedet több szempontból is kontextus-függő. Mint láttuk, maga a definíció is annak függvényében változik, hogy milyen társadalmi közegben kerül sor a cselekményre. Arra is tekintettel kell lennünk, hogy bizonytalan választóvonal rajzolódik ki a kamaszkori krízis, a deviáns magatartásformák, valamint a többségben és kisebbségben élők normarendszere között. A következőkben a hazai tapasztalatok, kutatások eredményeit tekintjük át.

■ A SZÖKÉS ÉS A HAZAI GYERMEKVÉDELMI SZAKELLÁTÁS

A gyermekvédelmi szakellátás az egyik legnehezebb kérdésként említi a szökés jelenségét. A problémának külön hangsúlyt ad az a tény, hogy már az OBH 550/1998. számú vizsgálatában kifogásolja a szökések elleni tehetetlenséget, az otthonokban megvalósítandó életminőség tekintetében pedig megállapítja, hogy alkotmányos visszasságot okoz, ha a gondozási helyükről távollévő gyerekek nem kapják meg a legmagasabb testi-lelki egészségük biztosításának érdekében nyújtandó, megkívánt

⁶ Oka lehet bántalmazás, súlyos sérelem, önvédelem is. (A szerk.)

gondoskodást. Többek között a dokumentum azt is megállapítja, hogy a szökés

„... bizonyos esetekben a személyi biztonsághoz való jog sérelmével, vagy ennek közvetlen veszélyével is együtt jár. Ennek a helyzetnek a megszüntetésére semmilyen törekvést, szándékot nem észleltünk, a gyerekek életével gyakorlatilag senki nem törődik. Egyértelmű, hogy az életkörülmények javítása és személyes gondoskodás nélkül a gyermekeket nem lehet benntartani.”

A jogszabály és a szakmai közfelfogás a szakellátásba beutalt kiskorúaknak a gondozási helytől való – legalább 24 órát elérő – engedély nélküli távollétét minősíti szökésnek. A tizennégy év alatti, vagy a magukról gondoskodni nem tudó gyermekek esetében a törvény szigorúbban rendelkezik, ennek megfelelően a gyermek hollétét azonnal meg kell kísérelni felkutatni. Minden kiskorú szökése esetén rtesítenik a rendőrséget, a gyermekorvosok és a zakszolgálatot.

Korábbi elemzések kimutatták, hogy a szökés a fővárosi szakellátásban növekvő tendenciát mutat, és elsősorban a gyermekotthonokra jellemző. Ezen belül a speciális ellátást nyújtó intézményekben kifejezetten súlyos ez a probléma, míg az életkori, illetve egészségügyi okokból létrehozott különleges gyermekotthonokban és a fogyatékkal élőket ellátó gyermekotthonok többségében nem jellemző a szökés.

A gyermekotthonokra jellemző magas arányú és növekvő tendenciát mutató szökési jelenség több problémát jelez, főként, ha arra is gondolunk, hogy az engedély nélküli távollét éppen a gyermek szükségleteire, igényeire épülő gondozási tervet, az ehhez kapcsolódó szakmai munkát hiúsítja meg.

Ha hozzátesszük ehhez, hogy minden intézménynek bűnmegelőzési feladata is van, akkor még érthetőbbé válik, hogy miért tartjuk kiemelkedően fontosnak e jelenség vizsgálatát és a gyors intézkedéseket, hiszen azt senki sem vitatja, hogy az engedély nélküli távol levő gyerekek bűncselekmények elkövetésébe sodródhatnak, vagy maguk is áldozatokká válhatnak.

A gyermekvédelmi szakellátásban az engedély nélküli távollétek magas arányának csökkentése tehát elengedhetetlenül szükséges. Mindehhez azonban a szökési jelenség hátterében megjelenő tényezők, valamint azok egymásra gyakorolt hatásának és összefüggéseinek feltárása és megértése is szükséges.

Alább ismertetett vizsgálatunk a fővárosi gyermekotthonokban megjelenő engedély nélküli távollétek típusainak, mintázatainak és ezek motivációinak a feltárására irányult.

A korábban, e témában végzett vizsgálatok is jó alapot szolgáltatnak a gyermekotthonokból történt szökések szisztematikus elemzéséhez, árnyaltabb definíciók megalkotásához és a jelenség mögött meghúzódó eltérő tendenciák feltérképezéséhez. Következtetéseink megfogalmazásakor a vizsgálatok adatait felhasználtuk.

■ KUTATÁSOK A GYERMEKOTTHONOKBÓL TÖRTÉNT SZÖKÉSEK TÁRGYÁBAN

Egy 2002–2004 között végzett vizsgálat szerint⁷, a szökésben lévő gyerekek 55 százaléka 13 évesnél idősebb, további 20 százalékukat pedig 12–13 éves korban utalták be a szakellátásba.

⁷ Békés Zoltán–Bízikné Plagányi Erzsébet–Márton Edit: Jelentés a szökési esetek alakulásáról a Fővárosi Önkormányzat által fenntartott gondozási helyekről 2002–2004-ben, Kézirat, 2005.

A 12 évnél alacsonyabb életkorban beutaltak aránya nem éri el a 25 százalékot sem. A fenti adatok világosan mutatják azt, hogy az érintett kiskorúak gondozása-nevelése szempontjából fontos körülmény, hogy döntő többségük idősebb korában került kiemelésre a családjából.

A 2004-es adatok alapján⁸ a 14 és 17 év közötti serdülők, az összes szökött gyerek 86 százalékát teszik ki. A csavargás mint beutalási ok, az összes vizsgált gyermek 49 százalékánál jelent meg. A gyerekek 24 százalékánál a nevelésbe vételüket követően azonnal, vagy 1 hónapon belül megtörtént az első szökés, 22 százalékuknál pedig egy éven belül. Az adatok további elemzéséből az is kiderül, hogy a beutalás után rövid időn belül történt szökések esetében, a fiatalok 68 százalékánál már a beutalási okok között is szerepelt a csavargás.

A probléma tehát nem a szakellátásban keletkezett. A gyerekek 16 százalékát teszik ki azok, akik már több mint hat éve gyermekvédelmi gondoskodásban éltek, amikor először megszóktek.

A nemek szerinti eloszlást tekintve, a szakellátásba beutalt gyerekek esetében a fiúkra jellemző a szökések magasabb aránya, míg a szökések száma a lányok esetében gyakoribb.

A gyakorló szakemberek mind megerősítették, hogy a szökés összetett probléma. Több, egymásra ható tényező befolyásolhatja magát az elhatározást, valamint a szökés formáját is. A gyermek állapota, helyzete, motivációja, valamint az őt körülvevő környezet jellemzői mind meghatározhatják a szökést, közelebbről, annak formáját és gyakoriságát.

A Fővárosi TEGYESZ Módszertani és Elemző Szolgálat 2002–2004-ben végzett vizsgálatának eredménye tovább árnyalja a képet. Az okokat és körülményeket elemezve kiemelik:

„Leszögezni kívánjuk azt a szakmai véleményünket, hogy tisztában vagyunk azzal, hogy a szökések alakulása több tényezős.

Függ:

- a fiatal pszichés állapotától,
- a mögötte lévő szociokulturális háttértől,
- addigi életútjától,
- szökési mintát gyakorló korábbi magatartásától,
- a baráti kapcsolatoktól,
- a fiatal jelenlegi csoportban elfoglalt helyétől és szerepétől,
- a kötődési mechanizmusoktól,
- a külső kapcsolatok szuggesztívójától,
- a napi gyakorlatban megélt sikerélmények és kudarcok egymásra gyakorolt hatásától,
- valamint még számtalan olyan lelki és történelmi ok-okozati aspektustól, mely rövidebb-hosszabb időre a jelenlegi ellátó hely elutasításaként, vagy azt felváltó kitérésre lehetőségeként a szökést eredményezi.” (Békés, Bízikné, Márton, 2005)

⁸ Kovács Zsuzsa–Tóth Marietta: A szakellátásban előforduló szökések problematikájának áttekintése, Kézirat.

A szökés kontextus-függősége leginkább a gyermekotthonok eltérő gyakorlatával, megítélésével, a távolmaradásra adott reakciójával, valamint az intézményben élő társak attitűdjével ragadható meg.

A szökés jelenségének háttérében meghúzódó legfontosabb tényező: a szökés oka, motivációja. Az eddigi vizsgálatok a szökési jelenségek körében számos különbséget azonosítottak, ugyanakkor azok elemzésére nem tértek ki.

A 2004-ban végzett vizsgálat szerint, a családi minták, az előző gondozási helyen „begyakorolt” szökések, a partnerkapcsolatok, a szórakozás, az alkalmi kapcsolatok, valamint a bűnelkövetés álltak a jelenség mögött.⁹

A szökési jelenség vizsgálata kapcsán további releváns és fontos tényező a szökések időtartamának és jellegének változossága.

A Fővárosi TEGYESZ Módszertani és Elemző Szolgálatának idézett vizsgálatában a szerzők a szökési jelenség 3 fő csoportját különítették el:

- tartós, folyamatos távollét,
- ismétlődő szökések köre,
- időszakos, vagy csupán egyszeri előfordulás.

Bár a korábbi elemzések a három különböző csoport jellemzőinek megragadására is kitértek, azonban azt is megállapították, hogy bizonyos esetekben a háttérben megjelenő aspektusok szisztematikus vizsgálata, a formai elemzésen túlmutató, „okozati összefüggések valós feltárása fokozottan kívánatos, szükséges és elhagyhatatlan lenne.” (Békés, Bízikné, Márton, 2005)

„Miért szöknek meg a gyerekek az intézetből?

Tapasztalataink szerint a szökések mindig és minden esetben jelzések, illetve jelzés értékűek.

A szökés egy párbeszéd kezdete.

Információkat közvetít a növendékről és konfliktusairól, miközben sajátosan szól ahhoz a nevelőhöz, akitől szökését megvalósítja. A szökés módszerének megválasztása, a végrehajtás időzítése még többet feltárhat a növendék és a nevelő együttműködéséről, problémájukról, a problémamegoldó technikáik hatékonyságáról. A szökés elemzése nélkülözhetetlen a nevelési célok meghatározása, a fejlesztés, vagy a korrekció helyes irányainak megtalálásához. Ebben a többpólusú szankciórendszerben a személyközi kapcsolatok a nevelőközösség kimondott vagy kimondatlan elvárásaihoz történő igazodási kényszer meghatározza a növendék intézeti karrierjét. A nevelőnek értékelnie kell a fiatal minden megnyilatkozását, minden reakciót a személyzet és a társak irányába. Ez segítheti a viselkedés megértését, és gyorsíthatja a fejlesztő pedagógiai programok megvalósítását. Lehetőleg fel kell tárnunk a teljes részleteit a szökésnek, és természetesen el kell végezni a motívumok körültekintő rendszerezését.” (Szarka)¹⁰

⁹ Érdekes, hogy a gondozás minősége, az elfogadás mértéke nem szerepel az okok között. (A szerk.)

¹⁰ Szarka Attila: Szökések a Javítóból, Kék Vonal internetes portál.

■ A LEGÚJABB KUTATÁS HIPOTÉZISEI

Vizsgálatunk célja az volt, hogy a gyermek állapota, a szökési esemény jellegzetességei és a gondozását ellátó intézmény reakciói közötti összefüggéseket, együtt-járásokat tudjuk igazolni, vagy elvetni. Ennek érdekében az alábbi kérdések tisztázását tartottuk fontosnak:

– Elkülöníthetők-e különböző szökési mintázatok (bizonyos tényezők, jellemzők ismétlődő együtt-járása) a szökési esetek elemzése során?

– Milyen aspektusokkal ragadhatók meg az eltérő szökési mintázatok?

– Milyen motivációk állnak a szökések háttérében?

– Mennyiben befolyásolja a környezeti kontextus a szökési mintázatokat?

Hipotézisünk szerint, az eltérő mintázatokat az eltérő motívációs háttér eredményezi, amelyet befolyásolnak a korábban már azonosított tényezők, valamint ezeknek a környezeti tényezőkkel kialakított interakciója. Ennek keretében értelmezhetővé válik, többek közt, a pszichés állapot, és a primer motíváció mint kauzalitás.

■ VIZSGÁLATI MINTA ÉS MÓDSZEREK

Vizsgálati mintánkat a fővárosi gyermekotthonban élő 12-18 év közötti 10 olyan fiatal alkotta, akik az elmúlt egy év során szökési eseményekben vettek részt, valamint a gyermekek gyámjai. Összesen tizenhat interjút készítettünk.

A mintavétel során további három szempontot vettünk figyelembe:

- nemek szerinti megoszlásuk aránya: 50%–50%
- normál/speciális szükségletűek aránya: 50%–50%

Interjúalanyainkat a fent meghatározott szempontok alapján, a gyámi tanácsadók segítségével választottuk ki.

Vizsgálatunk során kvalitatív, félig strukturált interjúkat készítettünk, amelyek a szökési események háttérének, meghatározóinak mélyebb megértését tették lehetővé. A kvalitatív stratégia választását az indokolta, hogy a témában eddig kevés kutatást végeztek. Az általunk végzett kutatás exploratív, feltáró jelleggel kívánta vizsgálni a szökések háttérében meghúzódó összefüggéseket, hiszen csak így kaphattunk átfogó képet az érintettek szubjektív érzéseiről, motívációs háttéréről.

Mindezek együtt fontos támpontokat és tapasztalatokat szolgáltathatnak a további vizsgálatokhoz, valamint kiegészíthetik saját korábbi tapasztalatainkat és megfigyeléseinket. Módszertani szempontból fontosnak tartottuk, hogy a kvalitatív, félig strukturált interjúkat, tartalomelemzés során, kódolási kategóriákat kialakítva elemezzük.

■ A LEMEZ EGYIK OLDALA: A SZÖKÉST ELKÖVETŐK

Ebben az opponáló szituációban a kamaszok lázadó, szembenálló életkori attitűdjét, életállapotát hatványozottan nehezíti a stabil intézményi jelenlét, különösen a kamaszkorban beutaltak esetében.

A gyermekinterjúkban a megszólalók *szökési motivációként* az intimitás hiányát, a bezártság-érzést, az impulzusok hiányát, valamint a családtól való elszakítotttság érzését fogalmazták meg leggyakrabban.

– „Miért szöktél?”

– Nem szeretek itt lenni. Szóval, ha nem mentem volna bulizni, akkor is megszöktem volna.

– Miért?

– Nem szeretek együtt élni gyerekekkel.

– Hányan vagytok egy szobában?

– Hát hárman. És az egyik gázos is nekem, nincsen intim szférám miattuk. Nahát, ezt nem bírom elviselni a gyermekotthonban.”

– „Én nem szeretek velük együtt élni. Nyolc emberrel. Nyolcan kerülünk egy csoportba, több csoport is van, szóval negyven gyerekekkel együtt élni, szóval az azért nem egy álomvilág. Nem szeretem.”

– „Innen miért szöksz?”

– Nem tudom, nem szeretem az itteni életet. Anyuékkal lennék, csak nem tudok úgy jó lenni, mert az iskolában mindig vannak olyan emberek, főleg gyerekek, akik szeretnek rosszat csinálni és én mindig abba csatlakozom, nem tudok jó lenni. Mert jó a tanulás, meg a fogócska, de én nem szeretem az ilyesmit. Szeretem, ha kicsit vad az élet, és mondjuk, ha van egy jó cseresznyefa egy kertben, bemászni, szedni, enni. Meg szeretek, nem azt mondom, nem szép, de szeretek eltulajdonítani dolgokat, például van valami jó dolog, mondjuk egy Babetta, és mondjuk az én szomszédomé, hát jót motorozok. Tudom, hogy mikor nincsen otthon, és akkor átmegyek érte. Tulajdonképpen nem kötöm el, csak megnézem, hogy milyen.”

– „Akkor miért mentél el?”

– Mert, akkor még szokatlan volt, mert én Pesten nőttem fel. Világ életemben bent voltam a város középpontjában, a barátokkal nap mint nap csavartunk. Éltem az életemet, és felkerültem ide, ide a tanyára. Ez nekem nagyon szokatlan volt, hogy a sok idióta közé ide bekerültem. Meg a takarítás, a dolgozás, meg... izé.”

– „Esküszöm, ha vidéken lakunk, akkor ott nem ismer senki és otthon lennék, és ellenék az öcsémmel, ha meg Pesten lakom, akkor csavargás-érzésem van és el kell mennem.

– Milyen a csavargás-érzés?

– Hát, hogy megyek a városban, mert szeretem, hogy egy nagyváros, és felülök mindenféle villamosra, mert szeretek utazni. Plázákat nézni. Mivel nem nagyon ismerek senkit, csak, akik itt vannak bent, azokat, csak megyek. Azután hazamegyek.”

A segítő szakmákban alapvető követelmény az empatikus légkör kialakítása. Kamasz fiatalok esetében különösen fontos, hogy a szakemberek képesek legyenek úgy „felvenni a ritmust”, hogy folyamatos „rendelkezésre állást” is biztosítsanak a mélyebb, személyes tartalmú beszélgetésekhez. A személyesség meghatározó. Nagyon sokat jelent, ha sikerül empátiával kapcsolódni az ellátottakhoz, mert a szakember személye erős kötődést, viszonyítási pontot jelent a számukra. Fontos tapasztalat, hogy több interjúban is megjelenik a gyermekotthon pozitív emberi klímájának megtartó ereje:

– „Innen miért nem szöksz?”

– Mert megértene a nevelők, mert fainok, olyanok, mintha a családom lennének. Tudok velük beszélgetni, meg ilyen.”

– „Onnan hat-hétszer szöktem. Úgy éltem ott, hogy elhatároztam, hogy illeszkedek hozzájuk, de nem sikerült, mert nem úgy álltak hozzám, ahogy én hozzájuk. Én megpróbáltam, de ők nem.”

Meglátásunk szerint, a szökési gyakoriság nem csupán a speciális és a normál szükséglet elkülönítése mentén oszlik meg. Sokkal fontosabb tényező az adott intézmény el- és befogadó attitűdje, a fiatalok igényeihez igazodó programja, házi-rendje. Ennek egyik markáns mutatója, hogy egyedül vagy többen szöknek az adott gyermekotthonból. Adataink szerint a csoportosan engedély nélkül távolmaradó fiatalok gyakrabban fogalmaznak meg bezártság-, unalomérzést.

– „Nem azért lépek meg, mert annyira nagy gyilkos vagyok, hogy nem bírom ki. Nem tudják felfogni, hogy nem szeretek itt lenni. Ha két hétvégén itt kéne lennem tartósabban, az nagyon sok. A hétvégék, azok el is mennek úgy, ahogy, mert akkor többen vagyunk bent.

– Nincsenek programok?

– Hát, de vannak, de engem nem nagyon érdekelnek. Jó, persze megyek, de engem nem érdekelnek.”

Adataink szerint, a lányok gyakran partnerüknél, vagy annak családjánál, a fiúk otthon, barátaiknál tartózkodnak a szökés ideje alatt. Mindkét nemhez tartozó fiatalokra jellemző, hogy a szökés célja a szórakozás.

Az engedély nélküli távolmaradások alkalmával a fiatalok a szórakozóhelyeken az aktuális trendeknek és korábbi szokásaiknak megfelelően kapcsolódnak ki.

Pszichoaktív szerhasználatuk többnyire nem meríti ki a dependencia fogalmát. A deviancia paradox megítélése ebben az értelemben is érvényesül: azzal tisztában kell lennünk, hogy feltehetően nem a gyermekvédelmi gondoskodás fogja befolyásolni az adott társadalmi divatokat, irányzatokat.

– „Elszöktem, aztán még nyáron nagyon-nagyon nekiálltam drogozni.”

– „Hát összegyűlünk, elmegyünk abba a házba, és akkor be-teszünk egy zenét, és akkor ott elvagyunk, szórakozunk, táncolunk.

– Ilyenkor használtok drogot?

– Előfordult, hogy volt az is, bár ritkán. Nem is nagyon ritkán, hanem majdnem mindig.”

– „Akkor éjszaka gázt szívtam. Pont éjfél volt, a barátommal és éjjel a takaró alá befúrtam magam és szívtam. Besütött a hold, és úgy éreztem, hogy egy nagy láng jön felém, és szétnyomott. Totálra jó volt. Utána nappal is szívtunk, akkor viszont azért volt jó, mert azt láttam, hogy a haveromnak le van vágva a feje, és beszélt hozzám levágott fejjel. Akkor mondtam neki, hogy szedd már össze magad!”

A gyermekotthonok devianciától óvó, visszatartó erejét a fiatalok maguk is megfogalmazzák. Az interjúkból kitűnik, hogy a nyitott gyermekotthonokat a szó legszorosabb értelmében is nyitottként kezelik, fizikai és lelki értelemben is regenerálódásra, vagy súlyosabb esetben menedékként használják. Általuk személyesnek ítélt helyzetekben, akár maguk, akár családjuk támo-

gatásával térnek vissza gondozási helyükre, tudatosan használják az átmeneti nevelés eszközeit.

„Most egyelőre sehol nem tartok. Sehol nem tartok a leállással, azért is vagyok bent. Legalábbis addig bent vagyok, amíg megnyugszom. Többször voltam már ilyen helyzetben, mindig én jöttem be magamtól.”

„Volt egy rendőrségi ügyem, szökésben elkapott a rendőr, aztán jött a gyámom, úgyhogy elhalasztották a dolgot, én meg bent vagyok. Nem akarok priuszt.”

„Visszajöttem és utána volt a második szökésem. Nem tudom pontosan, egy-két napot itt voltam, vagy lehet, hogy egy hetet, és akkor megint elmentem. Két hétig bírtam otthon. Bírtam volna tovább is, de apám megint visszahozott. Én is beleegyeztem ebbe a döntésbe, mert aztán ezalatt a két hét alatt úgy szétb...m a szervezetemet, ha szabad így mondanom, hogy teljesen tönkre tettem ezzel a sok kábítóval.”

„Tegnap telefonáltam az anyuval. Azt mondta, hogy örül, hogy hallja a hangom, és minden nap megy, próbál intézkedni, hogy ne legyek állami gondozott. Azt is mondta, hogy annak viszont örül, hogy észhez tértem.”

Az előző interjúrészből kitűnik milyen nagy a család szerepe a szökés megakadályozásában. A fiatalok életvitelét annál sikeresebben tudjuk pozitív irányba terelni, minél több kedvező egymást erősítő hatás éri őket. A gyermekotthonban dolgozó szakemberek törekednek arra, hogy a szülőkkel és egyéb szakemberekkel pozitív, egymást támogató kapcsolatot alakítsanak ki, ami sok esetben a gyermek megtartásának kulcsa. A szoros együttműködés teremti meg a kongruens hatások kialakulását.

„Az intézetből hívják az anyut, hogy bent vagyok. Jóban vannak a családommal, járnak ki hozzánk, anyuékkal kávézgatnak.”

„Először nem mentem haza, mert ha hazamegyek, tudom, hogy cseszegetnek, hogy menjek vissza, meg ilyenek.”

„Az utcára megyek csavarogni, mint mindig, mert ha anyuékhoz megyek, akkor visszahoznak, tehát marad az utca.”

A félig strukturált interjú egyik állandó kérdése az volt, hogy tartottak-e a fiatalok bármilyen formában kapcsolatot a gyermekotthonnal. Tapasztalatunk szerint, a kamaszkor szinte elengedhetetlen velejárója a kortárs csoport felé fordulás. Ilyenkor a családi kötelékek lazítása figyelhető meg, aminek célja a személyiség határainak megtapasztalása, a külső szociális referenciák és visszajelzések énbé való integrációja. A családtól való elfordulás, távolmaradás az átlagos családok esetében is gyakori. Annak elvárása, hogy a gyermekotthonokban élő kamaszoknál ez a személyiségfejlődési fok kimaradjon, életidegen lenne.

Az interjúk szerint, a szabálytalanul távozó fiatal és a gyermekotthon között az esetek túlnyomó többségében folyamatos – telefonos, vagy email kapcsolat van, ami megnyugtatólag hat mindkét fél számára. Ez a kapcsolattartási forma jelenleg nem megengedett a hatályos gyermekvédelmi szabályozás szerint, noha a hétköznapi gyakorlat mégis legitimálja ezt a kapcsolattartást.

- „Tartottam a kapcsolatot egy nevelővel.
- Milyen formában? Telefon? Internet?

- Telefonban. Meg interneten is a másik nevelővel.
- Néha szóltál, hogy megvagyok, jól vagyok?
- Igen. Ők hívtak inkább.
- És ők tudták, hogy te hol vagy?
- Nem, csak beszélgettem velük, jól vagyok, megvagyok. Meg sehol semmi, de megvagyok, csak ilyenek.”
- „Amikor szöksz, tartod a kapcsolatot valahogy az intézet-tel? Telefonon? Neten?
- Hát igen. De most már inkább én szoktam visszajönni.
- És hogy jössz vissza?
- Hát, vagy bemegyek az Erzsébetbe, aztán majd visszahoznak.”
- „A nevelővel anyu tartja a kapcsolatot telefonon néha. Én is beszéltem vele, amikor szökésben voltam. Mondta, hogy jöj-jek vissza, én meg, hogy még nem szeretnék, majd inkább holnap. Aztán vissza is jöttem, az eleje rossz volt, de megszoktam.”

■ A LEMEZ MÁSIK OLDALA: A GYÁMOK VÉLEMÉNYE

A fiatalok gyámjaival készült beszélgetésekben a szökést kamaszkori problémaként definiálják, ami nem korlátozódik a gyermekotthonok területére, sokkal inkább társadalmi problémaként kezelendő.

„Én azt gondolom, hogy a szökés elsősorban a kamaszkor problémája. Azt tapasztalom, hogy tizenkét éves kortól szokott megjelenni, előtte nem, vagy ha mégis, akkor csapatostul, három–négy gyerek szökik, de ez nem jellemző.

Ha bekerül egy tizenhat éves gyerek, akinek van öt osztálya és gyakorlatilag tizenöt éves koráig azt csinált, amit akart, mert vagy elhanyagolták, vagy, vagy, vagy... tudod, hogy mire számíthatsz. Nézz rá, amúgy is kamasz. Egy normálisan szocializálódó gyerek – persze ki tudja, mi a normális, ez is egy kérdés –, de mondjuk, egy átlagnak megfelelő kamasz áll előtted, hát ők is tudnak csudákat produkálni.”

„Én elsősorban úgy gondolom, hogy ez egy jelenség, nem egy gyermekotthoni probléma. Azt, hogy a kamaszok manapság szökdösnek, az egy társadalmi jelenség.”

„Ez a klasszikus kamaszkor, amikor semmi sem jó. Jön a lázadás, mindennel szemben állunk, ránk semmilyen szabály nem vonatkozik. Szerintem a 13, 14 éves kamaszoknak a legnehezebb”.

A gyermekek gyámjai egyöntetűen három kategóriába sorolják a szökéseket, amik mind motivációjukban, mind kivitelezésükben eltérnek egymástól.

Az első csoportba a hétfégi, szórakozás céljából történő távolmaradásokat sorolják.

Ilyenkor a fiatalok vasárnap este, hétfőn hajnalban kiszámíthatóan visszatérnek gondozási helyükre. Ebben az esetben általában többen szöknek egy szórakozóhelyre, céljuk egyértelműen az élménykeresés:

„Azt gondolom, hogy egyik gyerekotthon sem tud – még ha agyon lenne finanszírozva is – versenyre kelni a hétfégi színes örülettel.”

Ezt a formát egyik megkérdeztünk „statisztikailag kedvezőtlen” szökésnek definiálta:

„A statisztikailag kedvezőtlen szökés, amikor a gyerek jön-megy a gyermekotthonból, mint az orbán lelke, és nehezen tudjuk vele elfogadtatni a rendet”.

Az ilyen típusú szökések hátterében gyakran párkapcsolati jelenségek is meghúzódnak.

A szökések második csoportjába azok az esetek tartoznak, amikor a fiatal több napra marad távol, és csak néhány napig képes megmaradni a gyermekotthonban. A gyámok tapasztalatai szerint, ezekhez a szökésekhez minden esetben pszichoaktív szerhasználat társul, gyakran ez a szökések primer motivációja.

Ennek kapcsán hívják fel a figyelmet szakértőink arra, hogy az átmeneti nevelésben élő fiatalok egyfajta „hálózatot alkotnak” és ez a rendszer gyakran kapcsolódik kriminális csoportokhoz.

„Nekünk az a tapasztalatunk, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élő kamaszoknak, főleg a lányoknak, van egy saját hálózatuk, amiben mindenki ismer mindenkit. Tehát a gyerekek kapcsolatban állnak egymással, még, ha a lakóhelyük messze is van egymástól. Ismerik egymást és azokat, akik gyakorlatilag belőlük élnek: ők a stricik, a pedofilek, a dílerok.”

„Az ilyen esetek mögött általában valamilyen szervezett tevékenység van, vagy olyan baráti kör, akár egy díler kör, vagy olyan szerhasználó kör, ahol el tud bújni.

Valamiféle jövedelemhez jut, tehát pénzt tud csinálni, meg tud élni, azon kívül, hogy anyagozik, tehát a szükségleteit is tudja fedezni. Ez olyanokkal fordul elő, akik komolyabb szerhasználók és akár kriminalizáltak, azaz bűncselekmény elkövetési helyzetben vannak, akár szervezett formában részt is vesznek az ilyen bűncselekményekben.”

A harmadik kategóriát, a magányos, tartós távolmaradások alkotják. Ilyenkor a gyermekotthon semmilyen információval nem rendelkezik a gyerekekről. A szakemberek ezt a formát tartják a legveszélyesebbnek.

„Azt is látjuk, hogy ők viszont nagyon veszélyes helyzetekbe kerülhetnek. Olyan rétegekhez, csoportokhoz sodródnak, vagy akár magánszemélyekhez, akikkel valahogy találkoznak, és akik kriminális kapcsolatrendszerrel rendelkeznek. Ekkor az van, hogy a gyermek idegen emberrel él, akár homoszexuális kapcsolatba is keveredhet. Kihhasználják, előbb-utóbb bűncselekményeket követtetnek el vele, vagy őt felhasználva. A legveszélyesebb az, hogy nagyon-nagyon sokáig nyoma vesztet a gyerekeknek. Egyszerűen semmi nyoma, se a család részéről nincs semmi nyoma, se a rendőrség nem végez komoly felderítő munkát. De ha végezne is, akkor se bukkanna a nyomára senki. Semmi, de semmi szál. Életjel sincs, ez a legrosszabb.”

Szorosban kapcsolódik ehhez a gyermek és az intézmény kapcsolattartásának kérdése. Éppúgy, mint a gyermekek interjúiban, a gyámokkal való beszélgetések során is nyilvánvalóvá vált, hogy egy-két tartós szökést leszámítva, minden alkalommal kapcsolatot tart a gyermek és az intézményben dolgozó szakember valamelyike. Ennek formái a személyes találkozóktól kezdve, a telefonon át, az internetes felületekig terjednek.

További három szökési kategória jelenik meg a gyámokkal készített interjúk egy részében. Az egyik, amikor tartós, megbízható párkapcsolatban él a fiatal. „Legalizált szökés egy esetben van, akkor, amikor a gyerek, most én lányokról beszélek, együtt

él egy fiúval, úgy szoktuk mondani, megbízható fiatalember, és házasságért fordulnak a gyámhivatalhoz. Akkor, azt a viszonyt támogatom.”

Nem mindig stabil azonban a párkapcsolat. Ilyenkor kimondottan destruktív hatása lehet az intézménybe való beilleszkedés szempontjából: „A párkapcsolatok azért meghatározóak, mert a kötődési zavarok mentén szerveződő kamaszoknak, ha egy pasi azt mondja, hogy szereti, ő képes minden addigi rendet felrúgni.”

A második eset, amikor a fiatal nem illeszkedik be a gyermekotthonba, társai vagy a nevelők miatt traumatizálódik: „Amikor egy gyerek képtelen beilleszkedni a gondozási helyére, annyira sok konfliktusa van a gondozókkal, a társakkal, és mindez megterhelődik egy rossz családi háttérrel, akkor ez is oka lehet annak, hogy rendszeresen eltávozik.”

Végül, a harmadik csoport, amikor a szülőkhöz, haza szöknek a gyerekek. Megoszlanak a vélemények abban a tekintetben, hogy a családhoz való hazatérés valóban ott-tartózkodást, vagy csak „tankolási” megállót jelent.

„Nagyon kevés az a gyermek, aki tartósan otthon tartózkodik. Többnyire beugrik egy napra vagy kettőre, összeszedi magát, kajál, fürdik, lenyúlja a cuccokat és megy tovább.”

„Haza szöknek, de nekem az a tapasztalatom, hogy nem a szülőknél vannak. Ha haza szöknek, akkor enni, fürdeni mennek, pénzt lenyúlni a családról, maximálisan kihasználni azt a lelkiismereti folyamatot, ami ugye a családban van. Mert, ha a családban van otthon egy gyerek, akkor azt kérdezik: „téged miért löktek el?” Hosszabb időt nem töltenek otthon. Inkább ismerősnél, barátnál maradnak, ahol meg lehet húzódni. Nekem ez a tapasztalatom.”

Az előbb idézett „lelkiismereti folyamatok” megragadható dinamikát indítanak el a vér szerinti család és a gyermekotthon között, aminek megértése kulcsfontossággal bír a szökések megértésében is.

„Mert ezek a családok olyanok, hogy a szülő már a kezdettől fogva, tehát az elhelyezéstől fogva úgy viselkedik, hogy ő ellenzi a gyermek átmeneti nevelésbe vételét, ellenzi, mondjuk, ha egy gondozási helyváltás van, ellenzi, ha egy vidéki gyermekotthonba kerül a gyerek. Folyamatosan bizonyítani akarja a maga és a családja számára, hogy ő jó szülő, meg tudná oldani ezt a feladatot, nincs szükség hatósági beavatkozásokra. Amikor a gyerek hazamegy, elkezdődik egy olyan játszma, hogy a gyerek elmondja, hogy rosszul érzi magát a gondozási helyen, milyen sérelmeket szenved el, és, hogy azonnal intézkedjen a szülő, mert ő ezt nem bírja tovább. A szülő meg erőtlén, meg ugye alapvetően az a probléma, hogy nem képes felügyeletet gyakorolni, nem képes ellátni az alapvető gondoskodási feladatait.

Kialakul egy alaphelyzet, hogy bár nem bír a szülő a problémával, de mégis azt a látszatot akarja fenntartani, hogy a gyerek érdekében megtesz bizonyos intézkedéseket, ami abban merül ki, hogy egy időre otthon tartja.”

„A család és az intézmény nagyvonalakban úgy működik együtt, hogy a helyezési tanácskozáson a család megpróbál fellelegezni. Megszabadul tulajdonképpen a felelősségtől, a problémától, amit egy kamasz gyerek jelent. Mondjuk 14-15 évesen már két-három éves előzmény volt a családon belül, amikor az

őrület kezdődött. A kislány elkezd csavarogni, nem jár iskolába, tán még szert is fogyaszt, mert olyan barátai vannak, a helyezési tárgyaláson a szülők az együttműködés felé hajlanak. Amikor megjön a gyámhivatali határozat, megjön a papír, amikor a gyerekek be kellene jönnie, akkor beindul a kettős dolog, a lelkiismeret-furdalás. A másik, ahogy elkezdünk dolgozni a gyerekekkel, kiderül, hogy valójában miért került ki a családból. Tehát az a homlokzat, amit a család kifele mutatott mind a szakellátásnak, mind az alapellátásnak, a szakellátási munkában előbb-utóbb elkezd lebomlani, tehát megtudjuk, hogy valójában mik voltak azok a családi problémák, ami miatt a gyerek bekerült. Ezért viszonylag rövid időn belül átfordul az együttműködés rivalizációba. Egy számon kérő, az intézmény felé számon kérő stílus alakul ki. Ezért, amikor a gyerek szökik, akkor, ha nem is fogadják vissza életvitelszerűen, de azért napokra befogadják, és falznak neki.”

„Általában ki kell várni azt, hogy a szülő együttműködővé váljék, a gyám felé, a gondozási hely felé. Ez több-kevesebb idő. Van, akinél kevesebb, van, akinél több idő. Lehet ez egy-két hét, egy-két hónap. Ez a kulcs. Ha a szülő együttműködni kezd a gyámmal, a gondozási hellyel, a családgondozóval, akkor mozdul el a dolog.”

A szökésből való visszatérés leggyakoribb okaként a gyámok a külső környezet fenyegetővé válását, bántalmazását, vagy annak következményeit sorolták fel, valamint hangsúlyozták a gyermekotthon védelmező, biztonságot nyújtó funkcióját.

„Azért jönnek vissza, mert bajban vannak. Azért, mert terhes, intézni kell az orvost, mert kint meleg lett a helyzet, olyan társaságba keveredett, hogy jobb, ha bejön, ha kicsit pihentetni akarja a külső kapcsolatait.”

„Mindegyik azért jön vissza, hogy biztonságban érezze magát, hogy fedél legyen a feje fölött, hogy megbízható felnőttek legyenek körülöttük, ebben én egészen biztos vagyok.”

„Van, hogy egy jól működő hátszág a gyermekotthon, ahova a fiatal vissza tud jönni, segítséget tud kérni és ezt mi meg is tudjuk adni.”

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy mi történik a fiatalokkal a szökésekből való visszatéréskor, milyen eszközökkel rendelkeznek a gyermekvédelemben dolgozók az újabb távolmaradások megakadályozásához.

„Nálunk olyan nem fordul elő, hogy a szökésből megjön egy gyerek és azt mondaná a kolléga, hogy mit keresel itt! Lefürdik, eszik, és leülünk beszélgetni, hogy mi van vele, mit lehetne változtatni. A kapcsolaton múlik minden.”

„Ha bejön, nem támadjuk le nyolcan, hogy hol voltál, hanem szépen fokozatosan alakítjuk ki újra a személyes kapcsolatot, a személyes kötődéseket. Persze, van, hogy rögtön őrjög, hogy ki akar menni, széttöri a berendezést. Ilyenkor néha az is beválik, hogy mondjuk neki, hogy tűnés, csináld kint a balhét. Ez az esetek nyolcvan százalékában bejön, mert meglepődik, hogy miért küldik ki, ha szökni akar.”

A bizalom kiépítésén, a kötődés kialakításán, a fent idézett paradox intenció módszerén túl, a gyámok sokszor eszköztelennek érzik magukat. Különösen igaz ez a speciális ellátást igénylő kamaszok esetében, ahol véleményük szerint, adaptációs időszak, zártabb intézmények, szigorúbb keretek kellenének, vala-

mint a mostaninál sokkal rugalmasabb ügyintézés – pl. nevelési felügyelet elrendelésénél, speciális gyermekotthonba való elhelyezésnél – lenne célravezető. Van olyan vélemény is, miszerint a mai gyermekvédelmi törvény azt sugallja, hogy a gyermekvédelmi szolgáltatás megrendelje a gyermek, nem pedig a társadalom, így nehéz a gyermeket saját magától megvédeni. A szakemberek jelenlegi eszköztára csak akkor alkalmas a kamaszok ellátására, ha azok alkalmazására egyáltalán lehetőség nyílik.

■ KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A fővárosi szakellátásban élő gyerekek és fiatalok több mint a fele 14 évnél idősebb. Erősödő tendencia, hogy az újonnan bekerülő gyerekek többsége kamaszkorú. A kamaszkorban bekerülő gyerekek többsége súlyos beilleszkedési problémákkal, magatartászavarokkal, szerhasználattal, valamint pszichiátriai ellátást igénylő betegségekkel érkezik a szakellátás rendszerébe.

A jelenlegi ellátási formák a szökésre mint magatartásra csak a speciális szükséglet megállapítását tudják válaszként adni.

Ezeknek a gyerekeknek, fiataloknak nem család pótló ellátásra van szükségük, hanem sokkal inkább differenciált, terápiás hatású, célzott szolgáltatásokat nyújtó, felzárkóztató, önálló életre felkészítő, személyességet biztosító közösségekre, szilárd értékrendszert közvetítő intézményekre, ezért, az egyes intézményeknek a problémákra és a korosztály igényeire fókuszáló szolgáltatásprofil kell kialakítaniuk.

Olyan vélemények is megjelentek a szökések kapcsán, hogy az intézményes ellátás nem tud megfelelő választ adni e csoport számára. Véleményünk szerint adekvát válasz született, csak a jelenlegi ellátási formáktól eltérő, és ezért nehezen definiálható.

Fontos hogy a jelenlegi intézményrendszerben (gyermekotthonok és lakásotthonok) elérhetőek a megfelelő szolgáltatások (biztonságos környezetben alvás, étkezés, tisztálkodás), és a segítő szakemberek.

A szökések hátterének jobb megértése vezet el (vissza) az ifjúsági otthonok létrehozásának szükségességéhez.

Véleményünk szerint, a gyermekotthoni ellátás átalakítását a jelenlegi intézményrendszerre építkezve kell megkezdeni. Célunk az, hogy a lehető legkisebb beruházás mellett érijük el a szolgáltatási maximumot a jelenlegi struktúra átalakításával.

Fontos felismerésnek tartjuk azt is, hogy azok a fiatalok, akik nem élnek e kvázi önkéntes alapú segítségnyújtási formával, az ellátási helyükön nincsenek, tehát szöknek, semmiféle segítséget nem kérnek és nem fogadnak el, a jelenlegi ellátási formák közül csak a védett (zárt) környezetben érhetőek el a szakemberek számára.

Valószínűleg kevesebb speciális szükséglet megállapítása szükséges, mert csak azoknak a gyermekeknek lesz szükségük rá, akik nem elérhetőek a legalizált, önkéntes segítségnyújtás számára.

Megállapíthatjuk, hogy a szökések alacsony száma, azaz a bent töltött idő, mint a gondoskodás egyik mutatója nem helytálló a kamaszkorú szakellátottak esetében, nem vitatva, hogy az

alacsonyabb életkorú gyermekek esetében megfelelő indikátor lehet.

A működésben zavart okozó leggyakoribb problémák a következők:

– A kamaszok nem tartózkodnak a gyermekotthonok területén, szökésben vannak, a szökések miatt speciális ellátásokra kerülnek.

– Iskolai teljesítményük nem éri el a nevelők és a társadalom által elvárt szintet.

– Motivátlanságuk megszüntetésére nincs megfelelő eszköze a szakellátóknak, az iskola nem kívánatos hely a fiatalok számára.

– Speciális ellátásban részesülő kamaszok hozott problémáit felerősítik egymást, a velük kapcsolatba kerülő szakemberek nehezen érnek el tartós viselkedésváltozást náluk.

– A gyermekotthonok hotel szolgáltatásai ellenérdekelte teszik a fiatalokat az önállóság mihamarabbi megszerzésében. A jól felszerelt otthonok hamis valósága becsapja az ellátottakat.

Kutatási tapasztalatok szerint, kamaszoknál, különösen speciális szükségletű fiatalok esetében nem jelent hatékony ellátási formát az integrált ellátási forma. Súlyos drogabúzzal, dependenciával küzdő serdülők ellátásakor, kezelésekor teljesen más pedagógiai és pszichológiai eszközökre van szükség, mint a viselkedészavaros, magatartási problémákkal küzdő gyermekek esetében. Eddigi eredményeink szerint, a szegregáltabb ellátás – a prevención túl, azaz hogy a magatartászavaros gyerekek nem válnak drogfüggővé – olyan terápiás hatású tér kialakítását teszi lehetővé, ahol a szakemberek hatékonyabban tudnak élni eszközeikkel.

Lényeges az is, hogy az intézmények közötti gyors és könnyebb átjárhatóság nagymértékben növelné a szakmai hatékonyságot, hiszen a „befogadás”, az adaptáció, valamint az elbocsajtás, reintegráció csak ennek megvalósulása után válik biztonságossá.

Elképzelésünk szerint, az intézmények egymásra épülő modelljében a kamaszok ellátása a nyitott ifjúsági otthontól a zártabb, speciális ellátást nyújtó intézményen át haladhat, a fiatalok elhelyezése pedig személyiségállapotuk, iskolai teljesítményük, valamint kooperációjuk függvényében alakul.

Az ifjúsági otthon, egy nyitott, a kamaszok igényeit kielégítő gyermekotthon, egy olyan intézményes háttér, ami biztonságot nyújt, és olyan szolgáltatásokat, támogatásokat tesz lehetővé, ami segíti a kiskorúak családjukba való visszatérését.

Nem feltétlen kell, hogy a fiatal folyamatosan itt tartózkodjon, hiszen ezen életciklusban lévők sajátossága, hogy nem feltétlen maradnak otthon. A kritérium a szakemberekkel való együttműködés.

A zártabb, speciális ellátást nyújtó intézményekbe azok a fiatalok kerülnek, akik krízisben, vagy veszélyeztetett helyzetben vannak, és azonnali beavatkozást igényelnek. A szegregáció esetükben éppen a krízisintervenció kapcsán válik hangsúlyossá, mert elképzelésünk szerint, ez a mostaninál zártabb terápiás terület biztosítana. Példaként az adaptáció kérdéskörét említhetjük: egy folyamatosan szökésben lévő gyermek hazatértekor biztosítani kellene egy olyan beilleszkedési időszakot, amikor nem szökhet meg ismét és a szakemberek el tudják kezdeni a vele való foglalkozást. Erre jelenleg csak nevelési felügyelet elrendelésével van lehetőség, ami azonban a tapasztalatok szerint rendkívül körvonalazatlan mind tárgyi feltételeit, mind szakmai tartalmát illetően, valamint elrendelése sok időt vesz igénybe egy olyan helyzetben, amikor az idő kulcsfontosságú.

Meggyőződésünk szerint, a javasolt modellnek a strukturális alapjai léteznek a gyermekvédelmi hálózatban. A nyitott ifjúsági otthon számos tartalmi része már megvalósult, igaz nem kiemelve és jóváhagyva. A szökésben lévő gyermekek legnagyobb része ma is tartja az intézménnyel, a szakemberekkel a kapcsolatot személyesen, telefonon, vagy más módon. A jelenlegi jogszabály értelmében mégis köröztetni kell a rendőrséggel. Ez az ellátási forma tehát már működik, nevének kell nevezni, mert akkor válik kontrollálhatóvá.

A modell kétségtelen előnye a fiatalok motivációjának (iskolába járás, együttműködés, stb.) felkeltése, valamint valós szükségleteik kielégítése.

dr. Bede Nóra–Miklósi Balázs–Rakos Eszter

1778/2007 sz. ajánlás¹

■ GYERMEKÁLDOZATOK: AZ ERŐSZAK, KIZSÁKMÁNYOLÁS ÉS DURVA BÁNÁSMÓD MINDEN FORMÁJÁNAK KIIRTÁSA

1. A Parlamenti Közgyűlés – hivatkozással a gyermekáldozatok: az erőszak, kizsákmányolás és durva bánásmód minden formájának kiirtásáról szóló 1530/2007² állásfoglalásra – azt ajánlja a Miniszteri Bizottságnak, hogy szólítsa fel az Európa Tanács azon tagállamait, amelyek még nem tették meg, hogy mie-

lőbb írják alá és ratifikálják a gyermekek védelmével kapcsolatos érvényben lévő nemzetközi és európai jogi okiratokat, különösen az állásfoglalásban említetteket, hat hónapon belül igazolják, hogy megtették az intézkedéseket ez ügyben, és vezessenek be eljárást a tagállamokban élő gyermekek részére nyújtott védelem figyelemmel kísérésére.

2. A Közgyűlés felszólítja a Miniszteri Bizottságot, hogy tegye meg a megfelelő lépéseket annak érdekében, hogy az Európai Tanács tagállamai:

2.1. dolgozzák ki és alkalmazzák az 1530/2007. sz. állásfoglalásban meghatározott belföldi jogi és szociális eljárásokat a

1. 2007. január 23-i (3. ülészak) közgyűlési vitaanyaga (lásd. Doc 11118 (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc06/EDOC11118.htm>), a Szociális, Egészségügyi és Családi Ügyek Bizottságának jelentése, előadó: Gardet t aúr, és Doc 11138, a Szociális és Egészségügyi és Családi Ügyek Bizottság véleménye, előadó: Ohlsson asszony). A 2007. január 23-i (4. ülészakon) a Közgyűlés által elfogadott szöveg.

2 <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/tao7/ERES1530.htm>